

**Organizacija baš Sikuriteto thaj Kooperacija ki Europa
KOSOVAKIRI MISIJA**

Departmani baš Monitoringo

**Implementiribe e Kanuneskiri baš e Čhibja ande Kosovakere
Komune**

Juni 2008

SO ŠAJ TE ARAKHEN ANDRE

1. EGZEKUTIVNO PHENIBE.....	3
2. INTRODUKCIJA	4
3. E ČHIBJENGERE KANUNESKORO IMPLEMENTIRIBE	5
3.1. Phutardo informiribe baš e Čhibjengoro Kanuni.....	5
3.2 Komunengere regulative thaj praktike baš e prindžaribe e čhibjen save so tradicionalnikane kerena pes lafi	5
3.3 E čhibjengoro keribe lafi ki relacija e komunakere autoritetoncar.....	6
3.4 Civilnikane bukjarne, butikeribe thaj keribe lafi ko oficijalnikane čhibja	7
3.5 Interpretiribe ko khedipena e reprezentantongoro thaj bukjarne grupengoro	7
3.6 Oficijalno dokumentengerei translacija	8
3.7 E komunengere web rigorengeri translacija	8
3.8 E čhibja ko dromengere anava thaj javera toponimija	9
3.9 Bariere ki Čhibjengere Kanuneskiri implementacija	9
3.10 Translacijakere thaj interpretiribaskere kapacitetija	10
4. KONKLUZIJE/PHANDAVIBASKERE LAFIJA/ THAJ REKOMANDACIJE/SO TE KEREL PES/	11

EGZEKUTIVNO PHENIBE

Khamela pes buteder katar nesavi deklaracija te sigurinel pes integriribe e na-Albancongiri ani Kosova. Politikakere phundre majangle sit e kerel pes kodo te šaj e manušen ktoar e na-Albancongere komunitetija te oven integririme ande civilno servisura thaj te kerel pes jekh nevo kanuni/zakono/ sar so si o Kanuni baš e Čhibja¹ (Kanuni baš e Čhibja), savo so astarela sakodiveseskoro dživdipe e manušengoro save si katar e na-mažoritakere komunitetija te šaj te kerel pes kontribucija ko lengoro integriribe, ja palem segregiribe.

Deš thaj enja masek/čhona/ pali e kanuneskiri diseminacija, o Kanuni baš e Čhibja thaj leskoro implementiribe vi majodorig arakhela pes problemoncar. Šaj te dikhen pes nesave rezultatija kotar e topografikani rig savi si pe duj oficijalnikane čhibja pe sa e regionalnikane droma, so ikhilo sar efekti kotar e khidipe e oficijalnikane komunengoro thaj e bučarne grupengo. E Kosovakoro gaverno kerdinas Administracijakere Instrukcije thaj kerdinas Čhibjakiri Komisija.² Numa sar te si, pande nekobor buča trubuj te adresirinen pes ko avutno vakti/vrama/. E but importantno Administracijakere Instrukcije naj publicirime, ja pelm naj adekvatno implementirime thaj kodolesar generalno e manušen naj džanibe baš e instrukcije thaj naštiti e roden olengoro implementiribe. E Lingvistikane komunitetija naj sas konsultirime ja palem involvirime kana kerdinas pes e Čhibjakiri Komisija. E Kosovakoro Konsolidirime Budžete naj but resorsija thaj naštiti te alocirinen pes love te zuraren pes adekvatno e komunengere kapacitetija. E Kosovakoro gaverno na kergja varesavi phutardi informacijengiri kampanja te kerel klarificiribe baš e obligacije so isi e centralnikane thaj e komunakere institucijen thaj save hakaja isi e manušen kotar e čhibjakere komunitetija.

I Kosova vi majodorig si ulavdini e lingvistikane linijencar. Paše biš berš e čhavore, kosovakere Albancija thaj kosovakere Serboja na siklile pe duj oficijalnikane čhibja. Pe but thana vi majodorig von sikljona an ulavdini edukacija. E Kosovakere Albancon thaj e Serbon isi ulavdini sastipaskiri sama thaj but komunakere servisija. Gassavo ulavibe afektirinela thaj e javere komuniteton, save so šaj te len jekh kotar kadala duj sistemija thaj olengere trubujjimata ande edukacija nane čale thaj naj len sasti satisfakcija kotar e Kosovakere autoritetija. Sar reziltati akalestar e neve generacije džanena numa jekh čhib katar kadala duj oficijalnikane čhibja thaj naštiti e komunicirinen maškar peste. Pe jekh vakti/vrama/ kadala generacije trubuj te sigurinen kaj soduj čhibja ka vakeren pes vi ande gaverno vi ande civilnikane servisija. Sar bajrona e trubujjimata kotar khetanutno multilingvalno, socijalnikano thaj institucionalnikano than, akava paradoksi trubuj vužeste te adresirinel pes kotar e soduj komunitetija thaj te keren pes politikakere phundre majangle. O šajutno konflikti šaj te činavel pes jekhe multilingvistikane themesar thaj te kerel pes institucionalno sistemi so ka anel dž ko adava.

Vi kodo so, sar rezultati e konfliktostar, nekobor regionija thaj komune hasarde/našagje/ olengiri multi-lingvistikani rig, thaj e našle manuša naštiti te iranen pes palpale sostar naj len adekvatno servisura kotar e autoritetija. E komunen is responsibiliteto te te implementirinen e Kanune džaindor, astarindoj, kotar olengiri demografikani kompozicija.

¹ Asambleja e Kosovakere Kanuneske No. 02/L-37 baš e Čhibja sar so phenela e UNMIK-oskiri Regulativa No. 2006/51

² Kadala grupe keren buti teli o Artiklo 32 katar o Kanuni thaj ofiso e Premieroskoro baš Administracijakere Instrukcije No. 2007/03 thaj Administracijakere Instrukcije No. 2007/06.

2. INTRODUKCIJA

O Kanuni baš e Čhibja astargja te adoptirinel pes kotar oktobro 2006 berš, kana e Kosovakiri Asambleja harmonizirngja i legialacija baš e čhibja thaj astargja te sigurinel te oven duj oficijalnikane čhibja – albanikani thaj serbikani. O legislatoro krdrinas vi gasave kondicije te keren pes lafi/vorba/ e duj čhibja ko kadala komune kote so nesavo lingvistikano komuniteto si prezentirimo maškar trin thaj panč procentija thaj odori kote so gasave čhibja tradicionalno kerena pes lafi. Bazirimo upral e Artiklija 2.3 thaj 2.4 katar o Kanuni, e čhibja pe save tradicionalno kerela pes lafi, ja palem adala čhibja pe save kerena lafi trin vaj panč procentija katar e manuša, šaj te prendžaren pes sar „čhibja pe save so oficijalnikane kerela pes lafi,“. E manuša save so krena lafi pe akala čhibja šaj te len servisija thaj dokumentija pe lengiri čhib. Ko gasave komune kote so kerela pes jekh čhib katar e trin vaj panč procentija katar e manuša, šaj te ovel oficijalnikani čhib ande Komuna. E manušen so kerena lafi pe akala čhibja isi jekha-jekh hakaja/čačipena/ sar so isi e albanikane, ja palem serbikane čhibja. Gasave čhibja ka oven oficijalizirime kana ka kerel pes o genibe/snzuso/ sa e manušengo ande Kosova. O Kanuni si jekh lačo legalno instrumento. O Kanuni si bazirimo upral e Konstitucionalnikano Khetanipe³, upral e Anti-Diskriminacijakoro Kanuni⁴ thaje internacionalno instrumentija vaš e nacionalno minoritetongiri protekcija thaj e minoritetengere čhibja so šaj te arakhen pes ani Kosova.⁵

E OSCE-skiri Misija ano Kosova (OSCE) dikhlljas kobor e Komune implementirngje olengere obligacijen kotar o Kanuni te šaj te lokjarel e Kosovakere gavernoske te kerel sistematikane pharuvipena baš e lingvistikane komunitetija. O OSCE analizirngja vi e praktiken sar so si: translacija ko khidipena, translacija e oficijalnikane dokumenton thaj e komunengere web rigen; te len pes e duj oficijalnikane čhibja ki topografija; te vazden pes e kapacitetija bašI translacija thaj interpretacija; thaj pe ago rte implementirinel pes o Kanuni.

3 E ČHIBJENGERE KANUNESKORO IMPLEMENTIRIBE

3.1. Phutardo informiribe baš e Čhibjengoro Kanuni

E Kosovakoro gverno na phergja peskiri obligacija te „(...) te vazdel jekh programo baš kampanja te vazdel e manušengiri sama, agjare sar so phenela o Kanuni pali oleskoro anibe,“ thaj sar so rodela o Artiklo 36.2 Kanunestar. O OSCEkerdrinas obzervacija sar džala o phutardino informiribe numa ande Klina, kote so i Komuna kergja phutardo konsultaacijengoro khedipe sar so rodenas e regulacije vaš e čhibja, thaj ando Obiliq kote so E Komunakoro Ofiso akhardas reprezenton te diskutirinen baš e Kanuneskoro implementiribe kotar e komunakere autoritetija.

3.2 Komunengere regulative thaj praktike baš e prindžaribe e čhibjen save so tradicionalnikane kerena pes lafi

Sar so phenena e Artiklija 2.4 thaj 35 kotar o Kanuni baš e Čhibja e Komunen isi obligacija te prindžaren e čhibjen save so tradicionalnikane kerena pes lafi an lengiri

³ UNMIK-oskiri Regiativa No. 2001/9 vaš e Konstitucionalnikano Khetanipe vaš Korkorutno-Gverno ande Kosova, Kotor 3 (Manušikane Hakaja) thaj Kotor 4 (E Hakaja baš e Manuša ktoar e Komunitetija).

⁴ Kosovakoro Kanuni No. 2004/3, iklistino kotar e UNMIK-eskiri Regiativa No. 2004/32.

⁵ Klinakiri Komuna, Regiativa vaš e Čhibja ande Komunakere Institucije No. 01-07-72/07.

teritorija šov masek/čhona/ pali e kanuneskoro anibe. Ano avgust 2007 berš o Ministeriumo baš Lokalno GAvernoskiri Administracija angja e Administrikane Instrukcijen No. 2007/06 save so phenena sar šaj e komune te prindžaren oficijalnikane kadala čhibjen, sar so phenela o Kanuni baš e Čhibja.

Si reportirimo kaj 22 komune resline akala Administrikane Instrukcijen thaj 11 komune na. Dži pea kava vakti numa jekh komuna adoptiringja e regulacijen baš e čhibja⁶ numa, kote so na kergje pes e procedure trujal save so jekh čhib šPaj te ovel prendžardini e Kanunesar thaj e Administracijakere Instrukcijencar. Nesave komune astargje te keren naformalnikane procedure. Ano panč komune e čhibja javereder kotar albanikani thaj serbikani si prindžarde sar so phenela o Kanuni. Pal o Kanuni e Khorajengiri čhib si akana oficijalnikani ano Prizren. Ano 2007-to thaj 2008-toto berš Gjilana, Mitrovica, Priština thaj Vučitrn prendžarde e Khorajengere čhibja sar oficijalnikani čhib. Dži pe akava vakti but hari manuša sine alocirime te keren akava aktiviteti. Ano Prizren thaj ano Dragaš ano komunakoro kher terdžola thaj bosnakiri čhib. Ano Dragaš thaj ande Peć e dromengere anava thaj topografijate terdžona albanikani, serbongiri thaj bosancongiri čhib. Ano Novo Brdo ko 2008-to berš si implementirimo e droma te skrinisaren pes pe duj oficijalnikane čhibja. Pe nesave komune e manuša save so na kerena lafi pe duj oficijanikane čhibja, šaj te len inormacije kotar i komuna pe lengiri čhib. Adava avela kotar e Komunengere Statutija ja palem odolestar so si buteberšengiri praktika.⁷ I romani čhib tradicionalnikane kerela pes lafi ano Prizren numa, vi kodo so akate šaj te prindžarel pes I čhib sar so phenela o Artiklo 2.4 kotar o Kanuni, i komuna nap rendžargja ola thaj na protektiringja akija čhib pe savi kerena but manuša lafi.

3.3 E čhibjengoro keribe lafi ki relacija e komunakere autoritetoncar

O Artiklo 7.2 e Čhibjengere Kanunestar phenela kaj „sakone manuše isi hakaja/čačipe/ te komunicirinel thaj te lel servisija thaj dokumentija kotar e komunakere institucije ki savi te ovel oficijalnikani čhib. Sako jekh komunakoro reprezentanto trubuj te sigurinel kaj sako jekh manuš šaj te komunicirinel olesar thaj te del oleske servisija ja palem dokumentija ki savi te ovel oficijalnikani čhib.,, O Artiklo 8.1 majodorig phenela kaj sako jekh manuš kaskiri čhib si oficijalnikani šaj te kerel lafi thaj te lel dokumentija kotar e komunakere institucije pe lengeri čhib te rodingje adava.

Ko 17 komune o OSCE kerdas intervju e manušencar kotar e na-mažoritakere komunitetija save so vakergje pengiri lachi eksperienca thaj e pharipena so isi olen kana krena lafi pe lengiri dajakiri čhib maškar e mažoritakiri populacija. Biš thaj ofto procentija phučle manušendar vakerde kaj isi olen problemija kana trubuj te len servisija ki lengiri čhib. Adala manuša si Kosovakere Serbija, Kosovakere Khoraja, Roma thaj Kosovakere Bosancura. štarvardeš procentija phučle manušendar vakerde kaj isi olen problemija kana trubuj te len dokumentija ki olengiri čhib. Adala manuša si kotar e Kosovakere Serbija, Kosovakere Khoraja, Roma, Kosovakere Bosancija thaj Kosovakere Kroatija.

E manušen so kerena lafi ki serbikani čhib isi pharipena te komunicirinen thaj te len servisija thaj dokumentija kotar e komunakere autoritetija thaj phenena kaj e terneder manuša so kerena buti ki komuna na kerena lafi ki lengeri čhib. Kotar javer rig palem, e Kosovakere Albancija save so dživdinena ande hemimi komuna ko Novo Brdo phenena kaj naj olen pharipena ki komunikacija thaj lejbe servisija thaj dokumentija ki

⁶ Klinakiri Komuna, Reguliribe e Čhibjengoro ande Komunakere Institucije No. 01-07-72/07

⁷ Dragaš, Klina, Dečane, Štrpce, Kamenica, Novo Brdo, Priština Zvečan thaj Junik

lengiri čhib. GAsavi pozitivno eksperienca sikavena thaj e Aškalije hem e Egiphtjanura save so dživdinena ki Ferizaja Kosovo Polje thaj ki Gjakovica.

E Kosovakere Kroaten katar o Lipljan thaj Kosovakere Bosancon kotar e Dragaš, Prizren thaj Peć, isi pharipena te len skrinisarde dokumentija ki lengiri čhib sar so si o dokumentija baš identitetoskiri karta, sertifikatija kotar e bijame thaj mule, sastipaskere reportija thaj instrukcije. Sa akala dokumenton šaj te len numa ki albanikani čhib. E Khorajen Gjilanate thaj Prištinate isi problemija ki komunikacija ki lengiri čhib thaj ko resibe dokumentija pe Khorajengiri čhib kotar e komunakere autoritetija. But kotar e phučline manuša vakergje kaj e komunakere autoritetija dena sa e dokumentija ki albanikani čhib thaj thaj si but phareste te kerel pes translacija ko akala dokumentija ki lengiri čhib. Vi kodo so i romani čhib tradicionalnikane kerela pes lafi ko but komune, olengiri čhib panda nane prendžardini. E Romen isi problemija te komunicirinen thaj te len dokumentija ki lengiri čhib. Adava si odolestar so e manuša ko komune nap rendžarena i romani čhib thaj e Roma musaj te keren olencar lafi ki serbikani, ja palem ki albanikani čhib.

E phučle manuša so kerena lafi ki serbikani ja palem ki romani čhib vakergje baš olengoro nasiguriteto thaj kaj našti tromale te phiren ko javera thana thaj darana te keren lafi pe lengiri čhib ki Giljana, Mitrovica thaj ki Klina.

3.4 Civilnikane bukjarne, butikeribe thaj keribe lafi ko oficijalnikane čhibja

Ano Artiklo 7.5 Kanunestar phenela kaj, „komunakere institucije musaj te sigurinen kaj e manuša so kerena buti olende šaj te keren lafi e oficijalnikane čhibjende.,,

Sar so si araxhlino, enja komunen thaj jekhe Pilot Komunakoro Khedipen nane/naj/ multi-komunitetoskoro civilnikano serviso, džikote 24 komunen thaj e administracija ki upruni Mitrovica isi majhari jekh bukjarne kotar e na-mažoritatoskiri komuniteta ande komune. Ano 20 komune e bukjarne phenena kaj šaj te keren lafi ki savi te ovel oficijalnikani čhib pengere kolegencar ande buti. Ko tikno numero komunendar e manuša sokerena buti ko komune thaj save kerena lafi ki serbongiri čhib našti ki serbikani čhib te keren lafi pengere kolegencar (ki Klina), ja palem o manuša so kerena lfi serbikane naštit e keren direktno komunikacija ki lengiri čhib thaj olendar rodona translatoren (Ki Ferizaja) kote so e manuša so kerena buti ki komuna na khamena te keren lafi ki serbikani čhib. Ko 18 komune e civilnikane bučarne phena kaj olenge si sajekh pe savi čhib ka keren lafi sostar:

- šaj te keren lafi ko sa e oficijalnikane čhibja;
- Mangena te ikeren pes džI ko Kanuni;
- Olende isi institucijakiri tradicija kotar multi-lingvalno komuniciribe, so kerela pes sine vi ko vakti kana sasa bare tenzije;
- E phureder bukjarne dena lačno egzamplo kodolesar so kerena komunikacija vi privatnikane vi oficijalnikane ko soduj oficijalnikane čhibja.

Sar so phenela o Artiklo 7.5, odori kote so e civilnikane bukjarne na kerena lafi ko buteder čhibja oficijalnikane, e komunakere autoritetija trubuj te sigurinen interpretiribe/translacija/.

3.5 Interpretiribe ko khedipena e reprezentantongoro thaj bukjarne grupengoro

Sar so phenena e Artiklija 7.3 thaj 8.4 Kanunestar, e komunen isi obligacija te anen interpretacija kotar jekh ki javer oficijalnikani čhib, ja palem kotar jekh oficijalnikani čhib ki javer komuniteteskiri čhib te rodingja pes adava olendar. Gasavi obligacija si thaj baš e bukajnengere khidipnenge thaj sako jekh khidipe organizirimo kotar i komuna.

O reporti sikavela kaj ko 18 komune thaj ko Pilot Komune isi procedure bašI formalno ja palem na – formalno interpretacija. Generalno dikhindoj ko sa e komune dela pes interpretiribe ko sa e bukajnengere khedipena thaj ko butikeribe e Komunakere Bukjarne Grupe baš e manušengoro iranibe palpale ano Kosovo.

3.6 Oficijalno dokumentengerei translacija

Sar so rodela pes ko Artiklo 7.4 e Čhibjengere Kanunestar, „sa e dokumentija thaj oficijalnikane dokumentija e komunakere thaj olakere bukajnendar trubuj te oven ko sa e oficijalnikane čhibja ande komuna., Majodori, o Artiklo 7.6 phenela kaj sa e regulative thaj aktija so anena pes ki komuna thaj olakere institucije trubuj te oven printime thaj publicirime ko sa e oficijalnikane čhibja ki komuna (...),,. Numa, vi majodorig trubuj but te kerel pest e sigurinel pes jekhipe e oficijalnikane čhibjengo. Nanibe lači voja odoleske vi majodorig šaj te arakhel pes ko nekobor komune kote so mažoriteta si Kosovakere Albancija, ja palem e Kosovakere Serbija. O fakti kaj khonik, ja palem numa nekobor Serbija, vaj Albancija irangje pes palpale pe thana kota so dživdinenas, but komune na kerena translacija ko lengere dokumentija ki javer oficijalnikani čhib.

Ko upruno Kosovo e Serbongir mažoriteteski komuna Leposaviq, Zvečan thaj Zubin Potok, na kerena translacija ki Albanikani čib. Ko komune palem kote so si mažoriteta e Albancura na kerena translacija ki Serbongiri čhib.

3.7 E komunengere web rigorengeri translacija

O Artiklo 7.2 e Čhibjengere Kanunestar phenela kaj e komunakere autoritetija trubuj te ,, (...) sigurinen kaj sako jekh manuš šaj (...) te avel dži pe savo te ovel dokumenti kotar e komunakere institucije ja palem organija pe sako jekh oficijalnikani čhib,,. Thaj o Artiklo 7.6 majodorig phenela kaj ,, sa e regulative thaj aktija so anena e komunakere institucije trubuj te oven printime thaj publicirime ko oficijalnikane čhibja ani komuna,,.

E komunengere web rigore dena šajipe elektronikane te arakhen pes sa e informacije thaj komunakoro mandate, aktivitetija, servisija thaj šajipena bukjake. Kotar o novembro 2007 berš, 23 komune thaj Pilot Komune phutargje peskere web rigore kolendar deš thaj efta si funkcionalnikane. E anava e komunengere ko web rigorengere adrese si ko 17 pe albanikani čhib thaj ko šov ki serbikani čhib. Akava dispariteti naj kompatibilno e obligacijasar te sigurinel pes jekh statusi baš e duj oficijalnikane čhibja. Nijekh komuna na ikerela pes džI pe obligacija te jekha-jekh te skrinisharel pes pe duj oficijalnikane čhibja. Ko štar web rigora našti te arakhel pes ni jekh dokumenti pharuvdo/translatirimo/ ki serbikani čhib thaj ko javera panč o numero kotar pharuvde dokumentija ki serbikani čhib naj učheder kotar biš thaj enja procentija kotar sa e dokumentija. Buteder, numa palem na sa e dokumentija (kotar pindu štar dži ko eftavardeš thaj štar procentija) si pharuvde ki serbikani čhib ko javera

ofto komunengere web rigore. Ko deš web rigore dži ko šovardeš procentija dokumentondar numa jekhe kotoresar si pharuvde ki serbikani čhib.

Baš e translacijakoro kvaliteti ki serbikani čhib, o OSCE arakhlja kaj naj sas lači ko enja web rigore, džikote ko štar sas lači. O kvaliteti dikhela sine pes ki gramatika thaj ki sintaksa. Bare hibi/bilačhipena/ sine arakhlina ki serbijakiri alfabeti thaj e simbolija sas namište ko but web rigore. Sar rezultati akalestar bilači transalcija sas arakhlja ko efa web rigore thaj lačheder ko šov.

3.8 E čhibja ko dromengere anava thaj javera toponimija

Džaindoj pal o Artiklo 9.2 e Kanunestar: „E oficijalno anava kotar e komune, gava, droma thaj javera phutarde thana trubuj te phenen pes ki komunakiri oficijalnikani čhib thaj ki dujto čhib save isi oficijalnikano statusi ani komuna, sar so phenela o Artiklo 2.3., Paše džI ki Sekcija 11.2(k) katar e UNMIK-oskiri Regulativa No. 2007/30 e Komunakere Asambleja isi ekskluzivno responsibiliteta te lel decizija baš „anavkeribe e dromengo thaj javera phutarde thanengo.,,

Numa 20 katar e 34⁸ lendine/adoptiringe/ decizija vaj reguliribe ko dromengoro anavkeribe. Ko 17 olendar e Komunakere Asambleje kerena I decizija baš anavkeribe e dromengo thaj e phutarde thanengo numa ki jekh čhib – ki mažoritetskiri čhib. Peč thaj o Dragaš si jekhutne komune save so dengje thaj skrinisarde e dromengere anava ko soduj čhibja, ki albanikani thaj ki serbikani čhib, sar so vakerela o Artiklo 9.2 e Kanunestar.

Majbut droma (eftavardeš procentija) si anavkerde pali nesave manuša, selektirime manuškane anava vi ko Albancija vi ko Serboja. E anavengiri selekcija si butivar ekskluzivno e manušengere save so si membrura katar e mažoriteta so javere rigatar limitirinela o jekhipe maškar e duj oficijalnikane čibja thaj šaj te ovel ole diskriminacijakoro impakto. Akava problemi šaj te ovel činavdo adalesar so ka insistirinel pes kotar e komune ma te len personalno anava thaj te len asavke lafija save so ka ovel lokheste te preiranel pes ko soduj čhibja. Akava si regulirimo e Artiklosar 9.2 katar o Kanuni.

Majodrig, akava Artiklo 9.2 vakerela kaj e komunakoro anav thaj e gavengere anava save si teli adija spcifikani komuna, trubuj te skrinisaren pes ko soduj oficijalnikane čhibja. E Ministeriume isi responsibiliteto te skrinisarel pe duj čhibja e regionalnikane dromengoro thaj pe lokalno nivelo adala responsibilita isi e komuna. O Ministeriumi baš Transporti thaj Konekcije trubuj te sigurinel kaj ka instalirinen pes bilingvalno anava pe sa e regionalno droma ki Kosovakiri teritorija. Ko 16 komune o OSCE konstantiringja kaj e oficijalno komunakere anava thaj e gavengere anava si skrinisarde ko soduj oficijalnikane čhibja. Numa, adava na kerela pes ko 17 komune. E kanuneskoro phageripa si e naoficijalnikane anava⁹, anava thaj thana skrinisarde numa pe jekh oficijalnikani čhib, phurane anava save so nane kerdine e neve anavencar, thaj nekobor topografije save so si ikaldine.

⁸ Leindoj vi e Pilot Komunakere Khedipena thaj e Khetanutne Nacijengiri Administracija ani Mitrovica

⁹ Drenas/Glogovac trubuj te ovel Glogoc/Glogovac thaj ko Skenderaj/Skenderaj so trubuj te ovel Skenderaj/Srbica. Akal si skrinisarde olengere anava vi ko regionalno vi ko lokalno droma. Ano Obiliq/Obilić nesave droma si skrinisarde Prishtine/Priština – Mitrovice/Mitrovica thaj skrinisarena o anav „Kastriot,, ko than e Obiliq.

3.9 Bariere ki Čhibjengere Kanuneskiri implementacija

O OSCE arakhljas nekobor bariere save si afektirinena pes upral e Kanuneskiri implementacija ko buteder sar ekvaš komune: nane vaj nane lače translacijakere departmenija, naštit e len buteder čhibjakere asistenton; o pokimos nane atraktivno e manušenge so lače prendžarena e čhibja thaj šaj te keren lači translacija, e komunen nane but love baš e translacije, e komunen nane skrinisardi politika baš e čhibjakoro jekhipe. Javer barijere save so sikavgje pes ko paše panda procentija komunendar: e čhibjengere asistenton nane lači motivacija sostar isi olen bilače bukjakere kondicije, ja palem javera bukja afektirinena olengiri etika; e dokumentija kotar e centralno institucije si num ape Albancongiri čhib; e čhibjakere asistentija keren javera bukja; e Komune na respektirinena e čhibjengiri politika; thaj ko agor e transloteren nane but eksperienca ki lengiri buti. I praktika e centralnikane institucije te bičhalen komunenge e dokumentija num ape albanikani čhib ja palem bilače pharuvdine ki serbikani čhib si javer bariera so sikavela pes ko 11 komune.

3.10 Translacijakere thaj interpretiribaskere kapacitetija

Vi kodo so o Kanuni baš e čhibja na specificirinela konkretno, e kanuneskiri implementacija ka rodel adekvatne finansijakere, manušikane thaj tehnikane resursija, save so našti savakt te arakhen pes ko baro numero. Akva vakerela te keren pes thaj translacijakere departmenija, regrutiribe adekvatno numero kotar kvalificirime čhibjakere asistentija thaj te sigurinel pes olenge lače bukjakere kondicije sar vi te del pes olenge profesionalne motivacijakere šajipena.

Kotar 34 administracijakere jekhipena, 28 olendar kerdine peske translacijakere departmenija, thaj 24 komunen isi kerdo Centralno Čhibjakere Centrija. Šove komunen nane lingvistikane asistenton, e javera 23 komunen isi jekh dži ko duj lingvistikane asistenton thaj numa ko panč komune isi panč ja palem buteder asistentija. Olendar 56 lingvistikane asistentija save kerena buti ko komune, 48 kerena sar asistentija baš albanikani thaj serbikani čhib (1,4 pi komuna). Kotar 2008-to berš nane neve angažmanija bašI neve lingvistikane asistentija. Odoleske o naadekvatiteto thaj o na-angažiribe e translatorengo kerela baro afektiribe ko komunakere thaj javer bukjakere dokumentija. Nijekhe čhibjakere departmenon nane čhibjakoro editori kaskiri buti ka ovel kvalitetno drabaribe thaj kontrola upral e translacijengoro kvaliteti. Odolestar soske buteder dokumentondar si skrinisarde ki albanikani čhib ko but komune, akava ka efektirinel e translacijengoro kvaliteti ki serbikani čhib. Gasavi situacija sikavela pes thaj e albanikane čhibjasar ko komune kote so mažoriteti si e Serbura.

Ko 20 komune si instalirimi thaj kerela buti tehnika baši simultano pharuvibe e čhibjakiri, Ko javera eFTA komune I tehnika na funkcionirinela ja palem na kerela pes olaja buti thaj ko javera šov komune nane gasavi tehnika.

E translacijakere departmenon nane ulavdo budžeti thaj varekana nane olen lači tehnika thaj ofiseskoro than. Pali e OSCE-skoro obzerviribe, 22 komune na ulavena/alocirinena/ finansijakere resursija te vazdel pes olengoro kapaciteti. Koa kava momenti ani Kosova nane uči edukacija baš e manuša so ka den sertifikatija baš specijalistija ki translacija, advokatija thaj manuša save ka keren buti sar translatorija ko kriza. Trijandu jekhe kotar 56 čhibjakere asistente save so kerena buti sar translatorija ko komune, isi numa maškaruni sikljovni/edukacija/. Ko deš komune nijekh kotar e intervjuirime asistentija na gele te šunen nesavo specijalizirimo

kursi/treningo/. Biš thaj panč asistentija vakergje kaj šungje numa jekh trening sesija kotar o kursija organizirime kotar e Kosovakoro Instituti baš Publikani Administracija, o Ministeriumi baš Publikane servisija thaj o Ministeriumi baš Lokalno Gavarnoskiri Administracija, ko vakti kotar 2005-to dži ko 2007-to berš. Akala kursija sine harne vakteskere, kotar jekh dži ko panč divesa. Numa efta asistentija phirgje pe specijalizirime treningoja organizirime katar javera institucije.

Ko 2007-to berš o departmeni baš Centralno Čhibjakoro Monitoringo katar o Ministeriumi baš Publikane Servisija astragja te sistematizirinel e aktiviteton, te vazdel e kapacitetija thaj te del profesionalno treningo baš zuraripe ko čhibjakere khedipena ande Ministeriumija. Sako trin masek/čhona/ e manuša kotar kodo departmeni/khidipe/ kerela testiribe ki čhib thaj e rezultatija kotar akava testiribe sikavela save si e khovlipa thaj so te kerel pes majodorig te zuraren pes e kapacitetija. Ko 2007 berš o Ministeriumi baš Publikane Servisija, o Ministeriumi baš Lokalno Gavarnoskiri Administracija thaj e Kosovakoro Instituti baš Publikani Administracija, khetane organizirinde jekh treningo baš interpretiribaskere tehniko thaj akale treningosar sine astardine sa e čhibjakere asistentija ko centralnikano nivelu, thaj but kotar e čhibjakere asistentija so kerena buti ko komune.

4. KONKLUZIJE/PHANDAVIBASKERE LAFIJA/ THAJ REKOMANDACIJE/SO TE KEREL PES/

Deš thaj enja masek/čhona/ pali diseminacija e Kanuneskiri baš e Čhibja na but manuškane thaj finansijkere resorsija si alocirime te šaj akava Knuni te implementirinel pes ko komunakoro nivelu. E komunengere regulative baš preNDARibe thaj lafikeribe thaj ki panda jekh oficijalnikani čhib, trubuj te adoptirinen pes. Nekobor komuni vi majodorig kotar e Ministeriumija thaj javera centralnikane institucije resena dokumentija save so nane pharuvdine/translatirime/ ki serbikani čhib, ja palem dokumentija save si bilače pharuvdine, thaj gasave bukja nane reportirime ki Čhibjakiri Komisija.

O OSCE šukare jakhencar dikhela e Čhibjakere Komisijakoro kreiribe ko maj 2007-to berš, sar jekh centralnikano instrumenti savo so ka dikhel thaj ka sigurinel e Kanuneskiri implementacija, thaj kreiribe e Administracijakere Instrukcijen, numa vi dikhela kaj nesave olendar nane publicirime,¹⁰ ja palem nane adekvatno implementirime. Kodolestar generalno dikhindoj e manuša naštiti e aven lokhete dži ko akala informacije thaj naštiti e roden olengiri implementacija. Jekh berš pali adava sar so kerdili e Čhibjakiri Komisija but manuša nadžanena olake ja palem baš olakere procedure baš e čhibja. Dži ki akija Komisija dž akana reslino numa jekh roviipe baš kanuneskoro phageripe. I Komisija korkori peske naštiti e anel dži ki efektívno participacija thaj reprezentiribe kotar sa e lingvistikane komunitetija, kidijal sar so rodela o Kanuni baš e čhibja an pesko Artiklo 32.10. Dureder, e Komisija naj lako budžeti, resorsija ja palem ofiseskoro than. E Ministeriumija thaj e Kosovakiri Asambleja na akhardine e Komisija te del peskoro komentari baš e legisacija pe čhibja. Kodoleske o OSCE e Kosovakere Institucijenge dela akala rekomandacije/so te kerel/:

- **Te kerel** kampanje baš samakoro vazdipe, te publicirinel sa e Administracijakere Instrukcije thaj te alocirinen/te den/ adekvatno finansije,

¹⁰ Sar egzampli e Premiereskere Administracijakere Instrukcije No. 2007/03 thaj e Instrukcija kotar e Ministeriumi baš Lokalno Gavarnoskiri Administracija No. 2007/06.

manušikane thaj tehnikane resorsija/haingja/ thaj te sigurinel e Kanuneskiri implementacija;

- **Te sigurinel** kaj e komune ka len/adoptirinen/ regulacije baš e čhibja, te regulirinen e translacijakere departmenogoroo funkcioniribe thaj te keren sistematikano profesionalnikano zuraribe baš kadala translacijakere khedinenge;
- **Te zuraren** e Čhibjakere Komisija te šaj te kerel efektivno participacija thaj reprezentacija sa e lingvistikane komunitetonge, thaj te zuraren e Komisija te kerel efektivneder buti trujal peskere adekvatno resursija thaj te del olake logistikakoro žutipen/te del ola dumo/;
- **Te sigurinel** kaj e Kosovakoro edukacijakoro sistemi nane te kerel lingvistikani separacija thaj te del saste instrukcija baš e oficijalnikani čhib so ka khamen e manuša, te keren pes klasija ki adija čhib, thaj te del šajipe e manušenge so kerena buti ko civilnikano sektori, te sikljovent e soduj oficijalnikane čhibja.